

ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΕΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ: ΣΥΓΚΛΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΕΓΑΝΑ ΤΩΝ ΠΕΔΙΩΝ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΕΝΑ ΑΒΕΒΑΙΟ ΜΕΛΛΟΝ

Δανδουλάκη Μ.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Κοινό Κέντρο Ερευνών (Ισπρα, Ιταλία), Ινστιτούτο για την Προστασία και την Ασφάλεια του Πολίτη, Μονάδα «Εκτίμηση τρωτότητας και ανιχνευσιμότητα»

Περίληψη

Το πεδίο των φυσικών καταστροφών έχει εξελιχτεί σημαντικά τις τελευταίες δεκαετίες. Αρχικά η συζήτηση είχε ως επίκεντρο το φυσικό φαινόμενο που εν δυνάμει αποτελεί κίνδυνο, καθώς και τις διαδικασίες προσαρμογής ατόμων και κοινωνιών σε αυτό. Οι αντίστοιχες πολιτικές αποσκοπούσαν στην παροχή βοήθειας στους πληγέντες και σε δομικά μέτρα πρόληψης. Σε μια επόμενη φάση η συζήτηση εστιάζεται στην έννοια της τρωτότητας και αναδεικνύει τις κοινωνικοοικονομικές διαδικασίες που αυξάνουν την τρωτότητα. Οι πολιτικές μείωσης των καταστροφών στρέφονται προς την καταπολέμηση της φτώχειας και την ανάπτυξη. Τελευταία έχουν γίνει φανερά τα σημάδια μιας σταδιακής προσέγγισης του πεδίου της μείωσης των καταστροφών με τη θεματική του περιβάλλοντος και ειδικότερα με το πεδίο της κλιματικής αλλαγής. Επανέρχεται στο προσκήνιο η συζήτηση σχετικά με τις φυσικές διαδικασίες που προκαλούν καταστροφές και το ενδιαφέρον συγκεντρώνεται στην έννοια της ικανότητας ανάκαμψης (*resilience*). Θεωρούμε πως η δυναμική που δημιουργείται καλεί για μια ισορροπημένη επανατοποθέτηση του πεδίου των καταστροφών ως προς τις ευρύτερες θεματικές της ανάπτυξης, του περιβάλλοντος και της ασφάλειας, λαμβάνοντας μάλιστα υπόψη το σύγχρονο αβέβαιο και ασταθές διεθνές πλαίσιο.

DISASTERS AND THE ENVIRONMENT: CONVERGE AND SEGREGATION OF RESEARCH AND POLICY DOMAINS TOWARDS AN UNCERTAIN FUTURE

Dandoulaki M.

European Commission, Joint Research Centre-Ispra, Institute of the Protection and Security of the Citizen, Vulnerability Assessment and Traceability Unit

Abstract

The research and policy field of the so called natural disasters has evolved during the last decades. Initially the discussion was focused on natural phenomena as hazards and on human adjustments to them. Policies guided towards post-disaster aid and structural prevention measures. In the next phase the socioeconomic processes generating vulnerability and risk were highlighted bringing social vulnerability on the spotlight. Disaster reduction policies directed towards development and the elimination of poverty. Recently the field of disasters has approached the broader thematic area of the environment with resilience becoming a common focus, and hazards regain in interest. We argue that present dynamics and today's uncertain international context call for an insightful and balanced reposition of disaster research and policies with respect to the broader domains of development, environment and security.

Λέξεις κλειδιά: καταστροφές, περιβάλλον, ανάπτυξη.

Key words: disasters, environment, development.

1. Εισαγωγή

Το γνωστικό πεδίο των φυσικών καταστροφών συγκροτείται θεωρητικά από αποσπάσματα θεωριών και μοντέλα από διάφορες επιστημονικές περιοχές (White et al. 2001:87) και έχει επίσης ισχυρή βάση στην εμπειρία. Μάλιστα έγκριτοι ερευνητές καλούν την επιστημονική κοινότητα να αναπροσανατολιστεί από τη θεωρητική και εννοιολογική αναζήτηση προς την εφαρμογή της γνώσης για την επίλυση πραγματικών προβλημάτων (Britton 2005; Cutter, 2005). Δεν είναι λοιπόν αξιοπερίεργο που η συζήτηση στο πεδίο έρευνας και των πολιτικών για τη μείωση των καταστροφών επηρεάζεται από ζητήματα που έχουν αναδειχτεί σήμερα ως σημαντικά, όπως η βιώσιμη ανάπτυξη και η κλιματική αλλαγή.

Εξ άλλου μετά τα συμβάντα της 11ης Σεπτεμβρίου 2001 στις ΗΠΑ έχει αναζωπυρωθεί η θεωρητική συζήτηση και αναπτύσσονται πολιτικές σχετικά με τα ζητήματα της ασφάλειας (security) και της διαχείρισης κρίσεων. Σε σχέση με αυτά το πεδίο της μείωσης των καταστροφών καλείται να επανατοποθετηθεί (Alexander, 2006; Brauch, 2005; Confort, 2005).

Οι εξελίξεις στο πεδίο της μείωσης των καταστροφών πρέπει να θεωρηθούν στο πλαίσιο της ύστερης νεωτερικότητας που το ρίσκο συνιστά εγγενές στοιχείο της ζωής ατόμων και κοινωνιών. Στοιχεία που αξίζει να εξεταστούν αποτελούν επίσης η αβεβαιότητα σχετικά με τους σύγχρονους κινδύνους και ο ρόλος των μέσων μαζικής επικοινωνίας στη διαμεσολάβηση καταστροφών και διακινδύνευσης (Lagadec, 2005; Alexander, 2006).

2. Καταστροφές και περιβάλλον

Η σύνδεση των φυσικών καταστροφών με το περιβάλλον απασχόλησε τους γεωγράφους ήδη από την δεκαετία του '70. Μάλιστα είναι κεντρική στη σχολή της ανθρωπίνης οικολογίας -με κυρίαρχη μορφή τον Gilbert White- που εστιάζεται στα φυσικά φαινόμενα ως κινδύνους και στις προσαρμογές / ρυθμίσεις ατόμων και κοινοτήτων σε αυτούς. Η σχολή αυτή δίνει έμφαση κυρίως στην επικινδυνότητα και την έκθεση, δηλαδή θεωρεί ότι «πιο τρωτοί είναι οι πληθυσμοί που είναι εκτεθειμένοι στα πιο επικίνδυνα περιβάλλοντα» (Liverman, 2001). Είναι χαρακτηριστικό ότι ο όρος «τρωτότητα» δεν αναφέρεται καν στο κλασσικό πλέον βιβλίο των Burton, Kates και White «The environment as hazard» (Burton et al., 1978). Κεντρικές στη σχολή αυτή είναι θεωρίες αποφάσεων σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο σχετικά με τις προσαρμογές /ρυθμίσεις στους κινδύνους, και οι έννοιες της αντίληψης και αποδοχής της διακινδύνευσης.

Από τα μέσα της δεκαετίας του '80 αρχίζει να κυριαρχεί η σχολή της πολιτικής οικονομίας που θέτει την κοινωνική τρωτότητα ως κεντρικό στοιχείο της προβληματικής της και υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι και οι κοινότητες έχουν διαφορετική τρωτότητα σε διαφορετικούς κινδύνους. Οι καταστροφές, δεν είναι αιφνίδιες και μοναδικές καταστάσεις που συμβαίνουν έξω και πέρα από την ανάπτυξη, αλλά μέρος της συνεχούς αλληλεπίδρασης φύσης και κοινωνίας (Hewitt 1983). Η τρωτότητα είναι προϊόν μακροχρόνιων διαδικασιών που έχουν να κάνουν με το πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο και είναι ανεξάρτητη της επικινδυνότητας (Blaikie et al., 1994; Bankoff, 2004). Η σχολή αυτή δίνει έμφαση σε διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα στο μακρο-επίπεδο (Pelling, 2003: 52; Alexander, 2006) και είναι προσανατολισμένη προς την συγκρότηση πολιτικών για τη μείωση των καταστροφών ιδιαίτερα στον μη αναπτυγμένο κόσμο, που αποσκοπούν στην μεταβολή βασικών γενεσιουργών αιτιών τρωτότητας.

Στις μέρες μας τα πεδία των φυσικών κινδύνων και του περιβάλλοντος πλησιάζουν το ένα το άλλο και πάλι. Αυτό καταδεικνύει καταρχήν η επισήμανση σε δημοσιεύσεις σχετικά με το περιβάλλον και ειδικότερα την κλιματική αλλαγή, ενός αυξανόμενου αριθμού αναφορών σε κοινές βασικές έννοιες -όπως «ικανότητα ανάκαμψης», «τρωτότητα», «προσαρμογή»- και σε κλασσικά βιβλία των φυσικών καταστροφών (Janssen et al., 2005). Εμφανίζονται επίσης κοινοί στόχοι στις στρατηγικές που αναφέρονται στη μείωση των καταστροφών και στο

περιβάλλον και ιδίως την κλιματική αλλαγή. Ενδεικτικό είναι ότι ο στόχος «για μείωση της τρωτότητας και διαχείριση των καταστροφών» τίθεται από την Παγκόσμια Σύνοδο του Γιοχάνεσμπουργκ για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη το 2002. Αντίστοιχα ο στόχος «βιωσιμότητα» υιοθετείται στο Πρόγραμμα Δράσης για τη Μείωση των Καταστροφών του Χιόγκο-Κόμπε, όπως προέκυψε το 2005 από το Παγκόσμιο Συνέδριο για τη Μείωση Καταστροφών, που εξάλλου αναφέρει τον όρο «κλιματική αλλαγή». Χαρακτηριστικό είναι επίσης ότι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στο 7ο Πρόγραμμα Πλαίσιο για την Έρευνα εντάσσει το ζήτημα των φυσικών κινδύνων στη θεματική ενότητα του περιβάλλοντος και της κλιματικής αλλαγής (EC/DG Research, 2006; Vangelsten, 2007).

Παρότι η διαχείριση της διακινδύνευσης αποτελεί κοινό τόπο των δύο πεδίων, αυτά έχουν αρκετές διαφορές (Thomalla et al. 2006). Οι προσεγγίσεις για την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή έχουν μια ισχυρή βάση στις θετικές επιστήμες, διατηρούν μια οπτική περιβαλλοντικών επιστημών και μια πολυεπιστημονική προσέγγιση, έχουν παγκόσμια κλίμακα αναφοράς και μακροπρόθεσμη προοπτική, αναπτύσσονται «από επάνω προς τα κάτω». Οι προσεγγίσεις για τη μείωση της διακινδύνευσης καταστροφής βασίζονται παραδοσιακά στη μηχανική και τις φυσικές επιστήμες, έχουν μάλλον βραχυπρόθεσμο ορίζοντα -παρότι τείνει να γίνει πιο μακροπρόθεσμος-, αναπτύσσονται συχνά «από κάτω προς τα πάνω», έχουν στραφεί προς την πρόληψη και την ετοιμότητα από την παροχή βοήθειας και την αποκατάσταση. Διατηρούν επίσης μια έμφαση σε πρωταρχικές κοινωνικοοικονομικές διαδικασίες που προκαλούν τρωτότητα και εξελίσσονται στο μακρο-επίπεδο.

Οι ακαδημαϊκές και επιστημονικές κοινότητες των πεδίων των καταστροφών και του περιβάλλοντος εξακολουθούν να είναι διαχωρισμένες, όπως διαφορετικά εξακολουθούν να είναι τα θεσμικά όργανα, οι μηχανισμοί χρηματοδότησης, τα όργανα υλοποίησης, τα μέσα επιστημονικού διαλόγου (συνέδρια, επιστημονικά περιοδικά κλπ.).

Ωστόσο τα σημάδια προσέγγισης είναι εμφανή, καθώς γνώση και συνειδητοποίηση από το πεδίο των καταστροφών διεισδύει στο θεματικό πεδίο των κλιματικών αλλαγών και οι καταστροφές γίνονται ζήτημα συζήτησης στο πεδίο της κλιματικής αλλαγής (Schirper and Pelling, 2006). Σε ένα βαθμό αυτό είναι αποτέλεσμα μιας καλύτερης τεκμηρίωσης της σχέσης των κλιματικών αλλαγών με τις καταστροφές που συνδέονται με αυτές.

Παρότι τα πεδία του περιβάλλοντος και της μείωσης των καταστροφών θεματικά τέμνονται -τουλάχιστον σε ό,τι αφορά στις καταστροφές με έναυσμα φαινόμενα που συνδέονται με κλιματικές αλλαγές- η προσέγγισή τους τόσο σε επιστημονικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο πολιτικών και εφαρμογής, είναι αργή και δύσκολη. Εξάλλου η πολυεπιστημονική και πολυτομεακή συγκρότηση τους -καταλύτης και προϊόν της αλληλεπίδρασής- δεν είναι ανεξάρτητη της εννοιολογικής σύγχυσης που επικρατεί, καθώς οι έννοιες έχουν διαφορετικό νόημα σε διαφορετικές επιστημονικές πειραρχίες και ερμηνευτικά πλαίσια, και οι σχέσεις μεταξύ των εννοιών παραμένουν ασαφείς (Klein et al., 2003).

Η ανάδειξη της σημασίας των πρωταρχικών διαδικασιών γένεσης τρωτότητας σε καταστροφές από την κοινότητα της μείωσης των καταστροφών, άνοιξε το δρόμο της συνδιαλλαγής με την κοινότητα των κλιματικών αλλαγών (Helmer and Hillhorst, 2006). Αρκεί η τελευταία να απεμπλακεί από την εστίασή της στο ρόλο του μεμονωμένου φορέα και ατόμου και να προσανατολιστεί προς τις δομικές συνθήκες που προσδιορίζουν την τρωτότητα (Thomalla, 2006: 43). Η ανάγκη για προσέγγιση των πεδίων των καταστροφών και του περιβάλλοντος και ιδίως της κλιματικής αλλαγής φαίνεται λοιπόν ότι έχει πλέον συνειδητοποιηθεί και εκτιμάται ότι μπορεί να αποβεί αμοιβαία επωφελής κάτω από αυτούς τους όρους.

3. Εν κατακλείδι

Στο σύγχρονο διεθνές πλαίσιο που χαρακτηρίζεται από αβεβαιότητα και όπου η ασφάλεια (security) τίθεται ως προτεραιότητα, το πεδίο των καταστροφών ψάχνει να οριοθετηθεί σε

επίπεδο εννοιών, επιστημονικών κοινοτήτων, πολιτικών και πρακτικών. Η διάχυση και αλληλεπίδραση του με άλλες θεματικές –και ιδίως με αυτές του περιβάλλοντος, της ανάπτυξης και της ασφάλειας - είναι εμφανής σε όλα αυτά τα επίπεδα.

Θεωρούμε ότι η επιβίωσή του στηρίζεται στο να επιτύχει να αλληλεπιδράσει και να αξιοποιήσει όλες αυτές τις θεματικές διατηρώντας την αυτοτέλειά του. Η ένταξή του στη θεματική του περιβάλλοντος, και ειδικότερα στο πεδίο της κλιματικής αλλαγής, ενέχει τον κίνδυνο να οδηγήσει εν τέλει σε περιορισμό της δύσκολα κατακτημένης ευρύτητας του που πλέον επιτρέπει συνδυασμένη θεώρηση περιβαλλοντικών, τεχνολογικών, πολιτισμικών και κοινωνικοοικονομικών διαστάσεων.

Βιβλιογραφία

Alexander, D., 2006: Globalisation of disasters: Trends, problems and dilemmas. *Journal of International Affairs*. Vol.59(2), 1-22.

Bankoff, G., Frenks, G., Hilhorst, D. 2004: *Mapping vulnerability: Disasters, development and people*. Earthscan, London-Sterling.

Beck, U., 1992: *Risk Society: Towards a new modernity*. London, Sage.

Blaikie, P., Cannon, T., Davis, I., Wisner, B., 1994: *At risk: natural hazards, people's vulnerability and disasters*. London-NY:Routledge.

Brauch, H.,G., 2005: *Threats, challenges, vulnerabilities and risks in environmental and human security*. SOURCE, Publication Series UNU-EHS, No.1/2005.

Britton, N.R., 2005: "What's a word? Opening up the debate". In: Perry, R.W. and Quarantelli, E.L., (eds), 2005: *New answers to old question*. Xlibris, USA, 60:78.

Burton, I., Kates, R.W., White, G.F., 1993: *The environment as hazard*. The Quilford Press, NY-London (2nd edition)

Comfort K.L., 2005: Risk, security, and disaster management. *Annual Review of Political Science*. Vol. 8, 335-356.

Cutter, S.L., 2005: Are we ask the same question?. In: Perry, R.W. and Quarantelli, E.L. (eds), 2005: *What is a disaster? New answers to old question*. Xlibris, USA, 35-48.

European Commission/DG Research/ Directorate Environment, 2006. *European research on natural hazards: Catalogue of selected FP5 and FP6 projects*. Vol. 1. EUR21936: Climate Change and Natural Hazard Research – Series 2. Office for Official Publications of the European Communities: Luxembourg.

Helmer, M. and Hilhorst, D., 2006: Natural disasters and climate change. *Disasters*. 30(1),1-4.

Hewitt, K. (ed), 1983: *Interpretations of calamity: from the viewpoint of human ecology*. Allen and Unwin, London.

Janssen, M.A., Schoon, M.L., Ke, W., Borner, K., 2006: Scholarly networks on resilience, vulnerability and adaptation within the human dimensions of global environmental change. *Global Environmental Change*. 16(3), 240-252.

Klein, R.J.T., Nicholls, R.J., Thomalla, F., 2003: Resilience: How useful is the concept? *Environmental Hazards*. 5(2003), 35-45.

Lagadec, P., 2005: *Crisis management in the 21st century: "Unthinkable" events in "inconceivable" contexts*". Cahier No 2005-003, Ecole Polytechnique- Centre National de la

Recherche Scientifique. http://www.patricklagadec.net/fr/pdf/PL_Unthinkable.pdf
(9/8/2005)

Liverman, D.M., 2001: Vulnerability to global environmental change. In: Karperson, J.X. and Karperson, R.E. (eds), 2001. *Global environmental risk*. United Nations University Press, Tokyo- NY-Paris, 201-216.

Schipper, L., Pelling, M., 2006: Disaster risk, climate change and international development: Scope for, and challenges to, integration. *Disasters*. 30, 19-38.

Smith, K., 1991, *Environmental hazards: Assessing risk and reducing disaster*. Routledge, London and NY, 3rd edition.

Thomalla, F., Downing, T., Spanger-Siefried, E., Han, G., Rockstrom, J., 2006: Reducing hazard vulnerability: towards a common approach between disaster risk reduction and climate adaptation. *Disasters*. 2006, 30(1), 39-48.

Vangelsten, B.V., 2007: *Natural hazards research in the 7th Framework Programme*. Presentation in LessLoss Final Workshop, Belgirate (Italy), 19-20 July 2007. <http://elsa.jrc.it/displaypdf.php?doc=/lessloss/sessions/2021.pdf> (στις 7/8/2007)

White, G.F., Kates, R.W., Burton, I., 2001: Knowing better and losing even more: the use of knowledge in hazards management. *Environmental Hazards*. 3 (2001), 81-92.